

MONUMENTE DE ARHITECTURĂ CIVILĂ MEDIEVALĂ DIN ORAȘUL PITEȘTI

Arh. MARIA MULȚESCU, arh. ALEXANDRU MULȚESCU

Obișnuiți cu afirmarea dinamică a orașului Pitești în peisajul nou al țării, nu trebuie să uităm că ne aflăm în fața uneia dintre cele mai vechi așezări din Țara Românească, existentă cu mult înainte de atestarea documentară din 1388¹, născută și dezvoltată la o răscruce de drumuri principale care legau Orientul cu Occidentul.

Continuitatea ascensiunii economice a orașului, care poate fi urmărită cu începere din veacul al XV-lea pînă în zilele noastre, face ca Piteștii să figureze în aproape toate lucrările de istorie privind evoluția economică a Țării Românești. În schimb, arhitectura și caracteristicile urbanistice ale orașului au fost pînă nu demult neglijate, singurul monument de arhitectură medievală din Pitești, menționat în lucrările de sinteză, fiind biserica domnească Sf. Gheorghe, construită în 1656². În ultimii ani, articolele cercetătorilor Dumitru Udrescu și Ion Cruceană publicate în presa locală, precum și studiul lui Radu Crețeanu³ au atras atenția asupra unor certe valori arhitecturale. Aceste prime semnalări au fost confirmate de studiul de determinare a valorilor istorice și artistice ale orașului Pitești, inițiat de Direcția patrimoniului cultural național în 1975 — șef de proiect arh. Eugenia Greceanu.

Ne propunem, în cele ce urmează, să prezentăm câteva monumente de arhitectură civilă medievală din Pitești, anterioare anului 1800; în cele mai multe cazuri este vorba de nuclee alcătuite din pivnițe înalte, boltite, care au fost înglobate în construcții mai târzii. Cercetarea va trebui să fie extinsă, în viitor, la nivelele de locuire care, cu toate modificările suferite în timp, permit constatarea executării lor tot din zidărie. Acest fapt dă de gîndit

asupra concepției potrivit căreia majoritatea caselor din orașele românești au fost executate, pînă în veacul al XVIII-lea, exclusiv din lemn. Tipul de casă piteșteană, din perioada secolelor XVII—XVIII, regăsit la mai multe exemplare, confirmă existența unei arhitecturi civile urbane realizate în zidărie. Diversitatea proporțiilor și a programului ne permite să afirmăm că aceste case de zid nu erau numai locuințe boierești — ușor de recunoscut prin vastele curți cu acareturi, înconjurate de ziduri —, ci și locuințe de țirgoveți. Întregirea imaginii construcțiilor conservate fragmentar este ușurată de prezența în zonă a numeroase cule și conace, databile în intervalul secolelor XVI—XVIII, cum sînt cele de la Budeasa, Hîrtiești-Buceșenești, Valea Mare, Golești ș.a.

Tipul de plan și sistemul de boltire ale nucleelor medievale detectate într-o primă cercetare⁴ permit delimitarea următoarelor categorii:

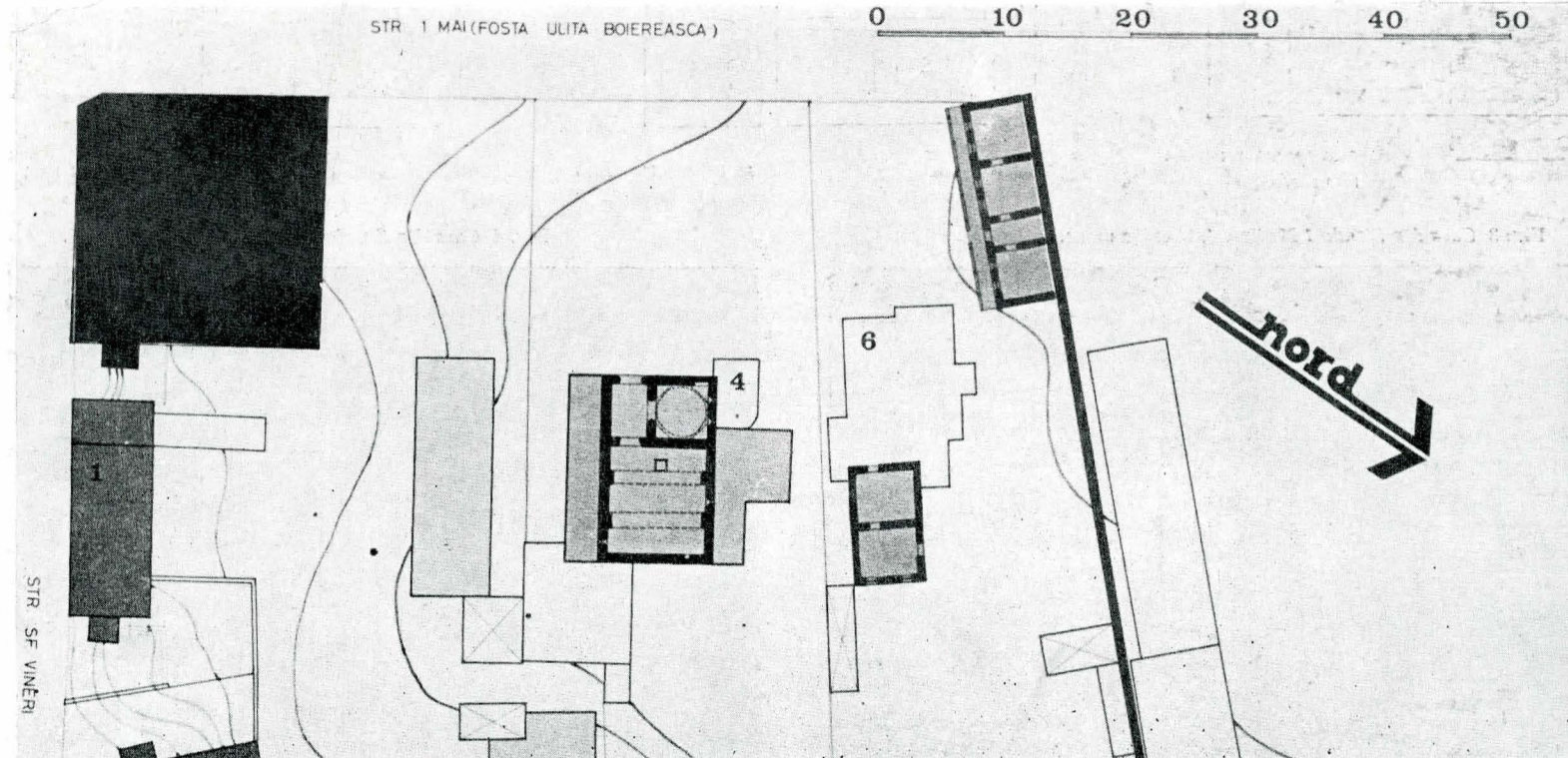
I. PIVNIȚA CU TREI ÎNCĂPERI ÎNSCRISE ÎNTR-UN DREPTUNGHI.

Două case din Pitești — dintre care doar una mai există astăzi — aparțin acestui tip și anume, casa din str. 1 Mai nr. 4 (dărîmată în 1975) și casa din str. Mihail Kogălniceanu nr. 16.

Casa din str. 1 Mai nr. 4 se ridică pe cea de-a doua terasă a Argeșului, în centrul unei vaste incinte înconjurată de ziduri, care ocupa inițial întreaga zonă a intersecției străzilor 1 Mai și Sf. Vineri (fig. 1). Din zidurile de incintă se păstra pînă de curînd doar zidul de nord, înalt de 2,50 m și executat din cărămizi cu dimensiunile $24 \times 16 \times 4$ cm. Nu se cunoaște cauza dispariției zidului de pe str. 1 Mai (fosta „Uliță boierească”); zidul de est a căzut odată cu prăbușirea malului terasei Argeșului, iar zidul de sud a fost înlăturat cu ocazia parcelării efectuate în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, în porțiunea de incintă dinspre str. Sf. Vineri. Din ansamblul clădirilor gospodărești mai existau, pînă în 1975, doar bucătăria transformată în locuință (str. 1 Mai nr. 6), ghețaria și grajdurile, de asemenea modificate.

Pivnițele înalte ale casei principale (fig. 2), dispuse la un nivel foarte puțin adineci față de curte, erau alcătuite din trei încăperi: pivnița mare, acoperită cu boltă în leagăn pe două arce-dublouri (fig. 3), girliciul boltit în leagăn

Fig. 1 Intersecția străzilor 1 Mai și Sf. Vineri. Situația din 1970.

și pivnița mică de plan pătrat, acoperită cu o calotă sprijinită pe trompe de colț (fig. 4). Pe asizele planului de naștere a calotei se afla o inscripție cu litere chilirice care, din păcate, nu a fost descifrată înainte de dărîmarea. Ventilația pivniței era asigurată prin goluri înguste de tipul meterezelor și în toate cele trei încăperi se aflau nișe cu arhivolta retrasă.

În formă existentă înainte de dărîmarea, nucleul pivnițelor fusese înglobat într-o construcție mult mai amplă cu arhitectură neo-clasică specifică primei jumătăți a veacului al XIX-lea (fig. 5). Releveul etajului (fig. 6) permite să se constate că planul nivelului original de locuire reproducea planul pivnițelor. Dărîmarea precipitată a casei nu a permis cercetarea zidurilor etajului, care ar fi putut aduce date prețioase cu privire la arhitectura întregii clădiri.

Casa din str. M. Kogălniceanu nr. 16 se află pe prima terasă a Argeșului, în vecinătatea curții din str. 1 Mai nr. 4. Inițial, accesul în incintă se făcea prin str. Sf. Vineri și abia după 1900 intrarea s-a mutat pe strada Kogălniceanu.

Nucleul de pivnițe (fig. 2) este mai redus ca dimensiuni decât cel al fostei case din str. 1 Mai nr. 4, pe care îl reproduce însă ca dispoziție a încăperilor și structură a bolților. Zidăria este executată din cărămidă de $12,5 \times 27 \times 4$ cm, cu rosturi de 2,5 cm.

Întreaga casă veche a fost înglobată, către 1900, într-o construcție amplă, remarcabilă prin bogăția decorației arhitecturale; foisorul original, prin care se asigură și astăzi accesul la etaj, a fost dublat cu un frumos portic cu coloane toscanice și a fost încununat printr-un fronton de factură barocă.

Din zidurile de împrejmuire ale vechii curți se păstrează doar unele fragmente înglobate în calcanele caselor alipite laturii de nord. Odată cu mărirea casei, vechile anexe gospodărești au fost radical transformate, unele dintre ele primind funcția de locuință.

Cercetarea nucleului original al caselor din strada 1 Mai nr. 4 și M. Kogălniceanu nr. 16 s-a îmbinat în mod fericit cu relevarea pivnițelor curții întărite de la Băjești, fapt care ne-a permis să constatăm identitatea de concepție și de structură a celor trei construcții (fig. 2A și B). Singurele deosebiri sînt date de proporțiile mai reduse ale pivnițelor din str. Kogălniceanu nr. 16, precum și de sistemul de descărcare al calotei de la Băjești, sprijinită pe pandantivi, în timp ce la ambele case din Pitești calota încăperii pătrate se sprijină pe trompe de colț. Acest din urmă element se regăsește, însă, și la Băjești, unde este folosit la turla bisericii pentru tranziția de la pătratul bazei la secțiunea octogonală a turlei.

Asemănarea vădită cu pivnițele din Băjești ne-a furnizat astfel un prețios criteriu de datare a celor două case orașenești. Situate la cca 15 km distanță de Pitești, **curțile de la Băjești** au fost construite de către Dragomir Zidarul, în jurul anului 1666, pentru Mareș Băjescu,

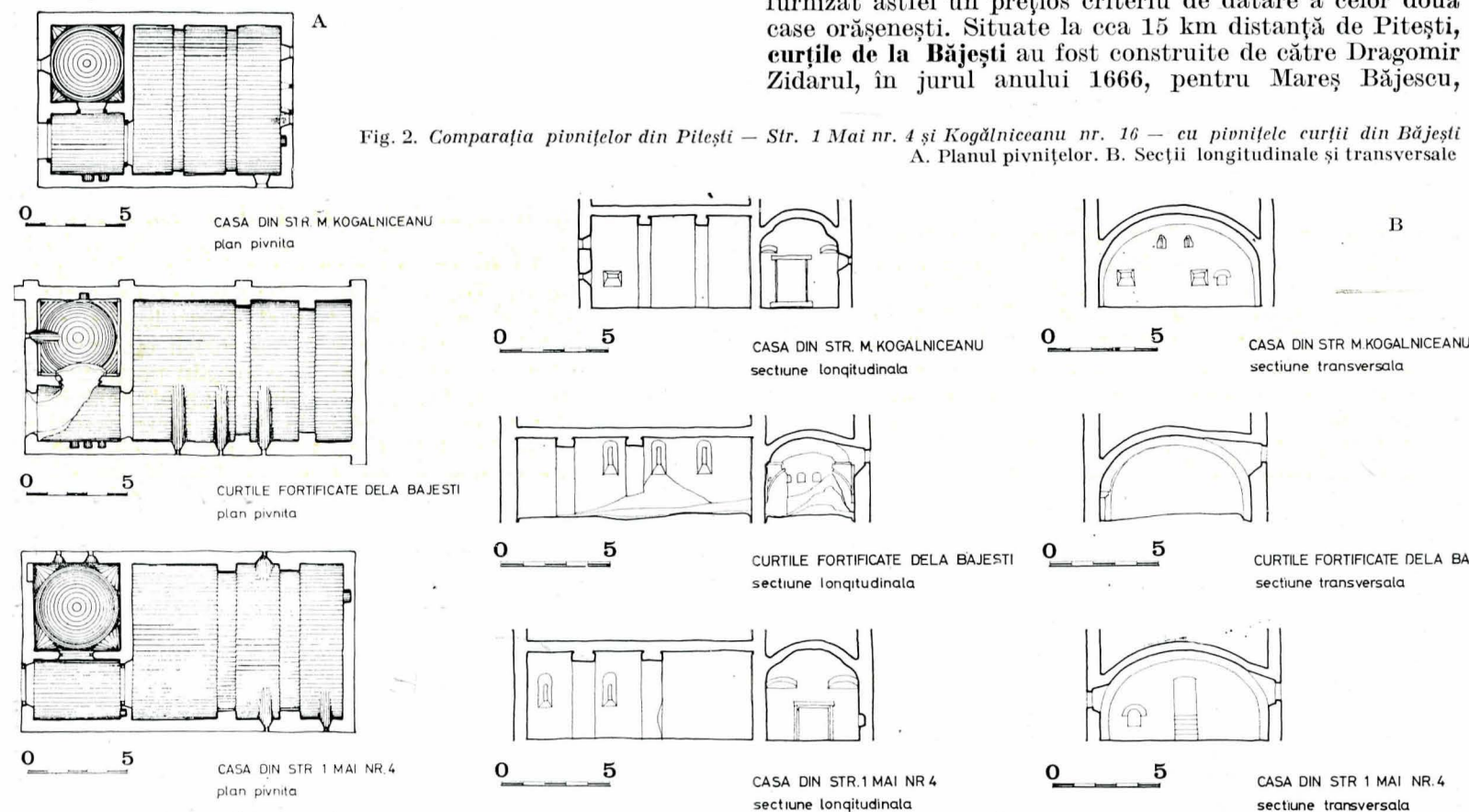

Fig. 2. Compararea pivnițelor din Pitești — Str. 1 Mai nr. 4 și Kogălniceanu nr. 16 — cu pivnițele curții din Băjești
A. Planul pivnițelor. B. Secții longitudinale și transversale

Fig. 3 Casa din Strada 1 Mai nr. 4. Pivnița mare.

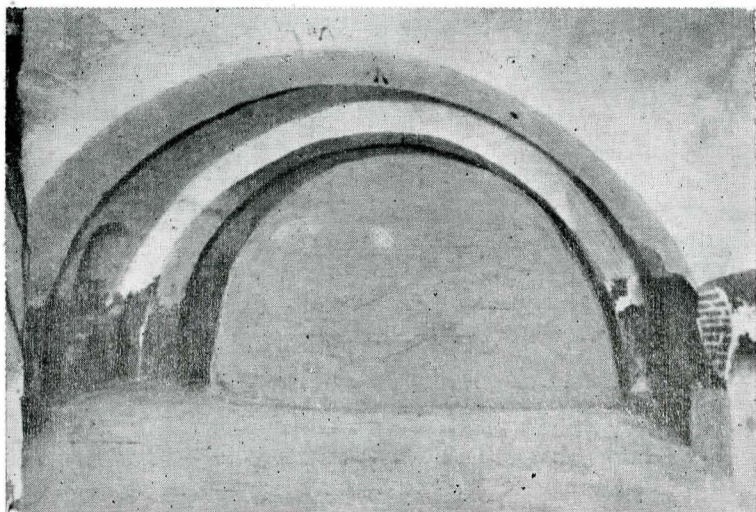

Fig. 4 Casa din Strada 1 Mai nr. 4. Pivnița mică.

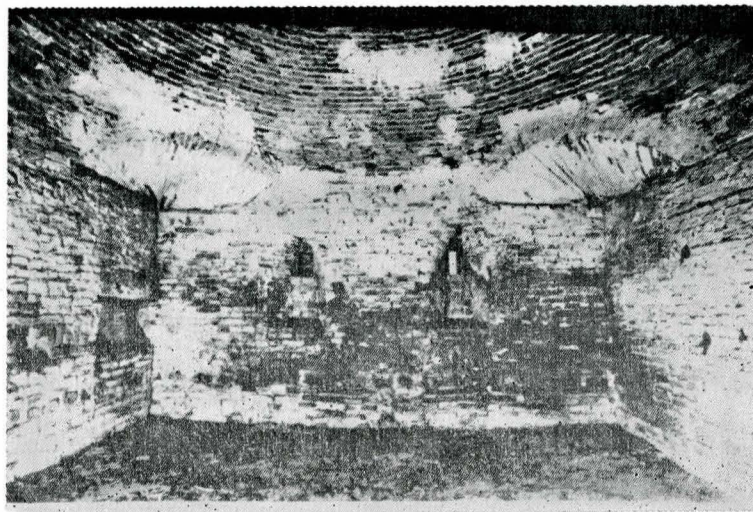

Fig. 5 Casa din Strada 1 Mai nr. 4. Fațada spre Str. 1 Mai.

figură de prim rang a umanismului românesc⁵. Școala de pietrari și zidari de la Băjești este amintită documentar în legătură cu ridicarea schitului Cornetu⁶ și presupunem că aceiași meșteri au zidit și mănăstirea Baldovinești din județul Teleorman (astăzi în stare de ruină), care se afla pe o moșie a lui Mareș Băjescu.

Apropierea geografică și asemănarea tipologică cu Băjești ne permit să datăm cele două case din Pitești în intervalul 1666–1670, nefiind exclus ca acestea din urmă să fi fost zidite de meșterii lui Dragomir înainte de curțile din Băjești.

II. PIVNIȚA CU O SINGURĂ ÎNCĂPERE ȘI GÎRLICI PERPENDICULAR PE LATURA LUNGĂ.

Cele două case din Pitești cu această dispoziție se află de asemenea în zona „Uliței boierești”, în apropierea bisericii Buna Vestire – Greci, construită în a doua jumătate a veacului al XVI-lea de către logofătul Norocea⁷.

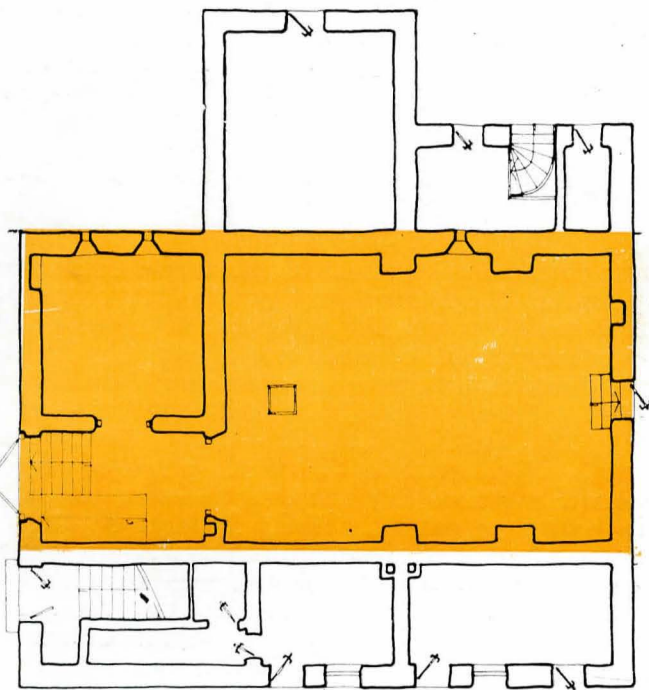
Casa Păiș-Bobaneu din str. 1 Mai nr. 38 este situată pe latura de sud a incintei bisericii Buna Vestire. Nucleul original, îmbrăcat într-o construcție din jurul anului 1900, este alcătuit, la nivelul curții, dintr-un complex de pivnițe boltite (fig. 7), cuprinzînd: *pivnița mare* de

⁵ Ștefan Andreescu, *Trei veacuri de la întemeierea mănăstirii Cornet și a bisericii de la Băjești (1666–1966)*, în „Mitropolia Olteniei”, 1966, nr. 7–8, p. 674–687; Teodora Voinescu, *Note asupra curții și bisericii din Băjești*, în „S.C.I.A.”, IV, 1957, nr. 1–2, p. 78–88.

⁶ *Ibidem*

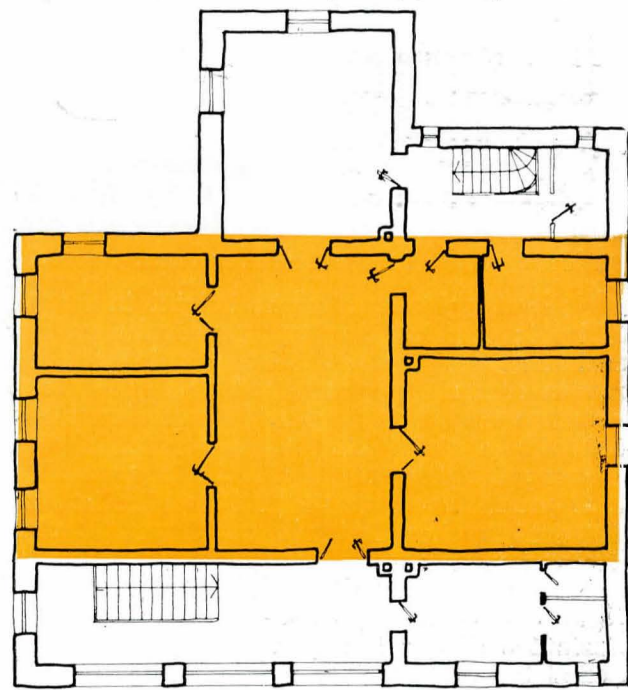
⁷ N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I. Ț. Românească*, vol. 2, p. 488.

Fig. 6 Casa din Strada 1 Mai nr. 4. Plan parter și plan etaj.

0 5 plan pivnița

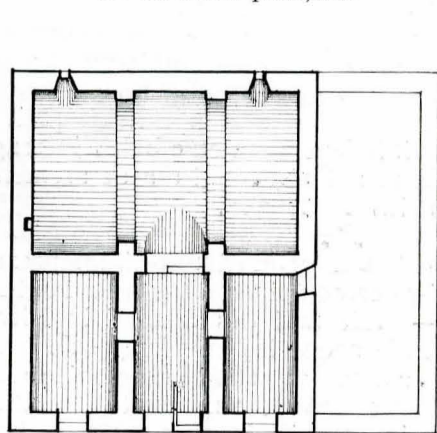
Fig. 7 Casa Păiș-Bobaneu din Strada 1 Mai nr. 38. Planul pivnițelor.

0 5 plan etaj

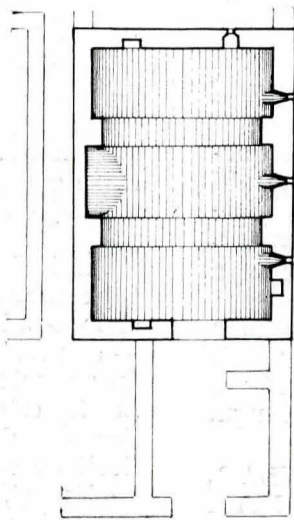
Fig. 8. Casa Panțurescu din Strada 1 Mai nr. 29. Planul pivnițelor.

Fig. 9. Casa din str. Horia, Cloșca și Crișan nr. 28. Planul pivnițelor.

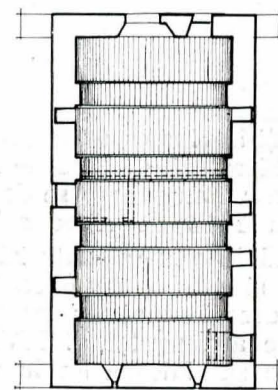
1 0 1 2 3 4M

Imobilul str 1 Mai nr 38
Astăzi casa Bobaneu-Păiș
iulie 1975 sc 1:100

1 0 1 2 3 4M

Imobilul str 1 Mai nr 29
Casa Panțurescu
iulie 1975 sc 1:100

1 0 1 2 3 4M

Imobilul str Horia, Cloșca și
Crișan nr 28
iulie 1975 sc 1:100

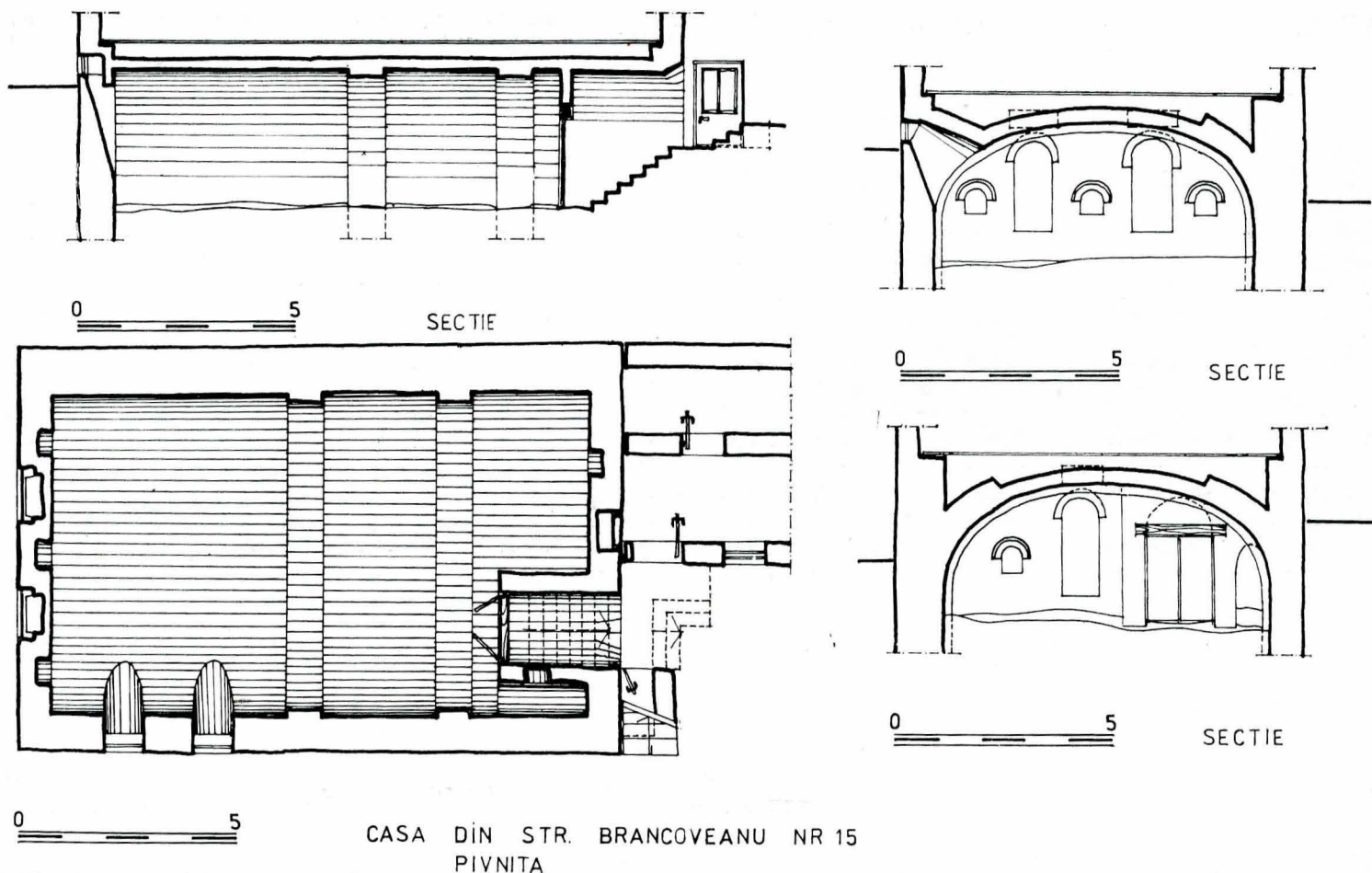

Fig. 10 Casa din str. Brâncoveanu nr. 15. Planul pivnițelor.

plan dreptunghiular alungit, boltită în leagăn pe două dublouri; *gîrliciul* dispus perpendicular pe axul pivniței mari și acoperit cu o boltă în leagăn care intersectează traveea centrală a pivniței mari; două *pivnițe mici*, de asemenea boltite în leagăn, dispuse simetric de o parte și de alta a *gîrliciului*. Inițial, accesul în pivnițele mici se făcea prin uși deschise în zidurile laterale ale *gîrliciului*.

O primă cercetare ne permite să afirmăm că etajul păstrează vechea locuință cu dispoziție asemănătoare nivelului pivnițelor.

Casa Panțurescu din str. 1 Mai nr. 29, situată pe „Ulița boierească”, spre sud-vest de biserica Buna Vestire, prezintă o dispoziție a pivnițelor asemănătoare cu aceea a casei Păiș, cu deosebirea că *gîrliciul* se detașază independent, fără a fi încadrat de pivnițe mici (fig. 8). Încăperea principală este boltită în leagăn, pe două arce-dublouri care pornesc de la nivelul pardoselii. Traveea centrală este intersectată de bolta semicilindrică a *gîrliciului* original, astăzi înzidit. Patru goluri înguste, de tipul meterezelor, asigură ventilarea pivniței mari, în care se regăsesc și trei firide cu arhivoltă retrasă, asemănătoare celor menționate anterior.

Nucleul original a fost înglobat, către 1850, într-o vastă construcție în stil romantic, de tipul celei conservate fără modificări la casa vecină din str. 1 Mai nr. 27. Caracterul arhitecturii de tradiție națională pe care îl prezintă astăzi casa Panțurescu se datorește transformărilor efectuate în 1918 de către arhitectul Bacria-Tutănescu⁸.

Avînd în vedere materialul de construcție, structura bolților și modul de execuție, apreciem că cele două pivnițe descrise mai sus datează cel mai târziu din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, ceea ce nu exclude posibilitatea ridicării lor în veacul al XVII-lea cînd are loc procesul de grupare a caselor boierești de-a lungul fostei ulițe a Grecilor.

III. PIVNIȚA DE PLAN DREPTUNGIULAR, FĂRĂ GÎRLICI SAU CU INTRAREA AMENAJATĂ ÎN INTERIORUL PIVNIȚEI.

⁸ Studiu de determinare a zonelor cu valoare istorică și artistică din orașul Pitești jud. Argeș, proiect D.P.C.N. nr. MD-105/1975, p. 38.

Un tip foarte simplu, remarcabil însă prin forma alungită a planului și prin numărul mare de dublouri, apare la pivnița casei din str. Horia, Cloșca, și Crișan nr. 23, așezată odinioară într-o curte vastă care se întindea către str. Smeurei, pe pante acoperite cu vii.

Nucleul original (fig. 9), înglobat ulterior — ca la celelalte clădiri amintite mai sus — într-o clădire mult mai mare, astăzi iremediabil urîțită printr-o pseudo-modernizare, cuprinde o pivniță înaltă acoperită cu o boltă în leagăn pe patru dublouri. Intrarea se făcea la nivelul terenului, printr-o ușă deschisă în latura îngustă dinspre sud. Același perete este străpuns de un gol de tipul meterezelor. Două goluri similare se deschid în peretele opus. Pe latura lungă de est, o ușă făcea legătura cu vechea casă a scării etajului, astăzi desființată.

O variantă a acestui tip a existat în str. Brâncoveanu nr. 15. Casa, astăzi dărîmată, era situată pe prima terasă a Argeșului, într-o curte de proporțiile incintelor boierești de pe str. 1 Mai, care a fost compartimentată către 1870, cu ocazia unei noi alinieri a străzii Brâncoveanu.

Casa era alcătuită din pivnița înaltă și nivelul locuinței, acesta din urmă refăcut în stilul sfîrșitului de veac XIX. Pivnița (fig. 10) era o mare încăpere boltită în leagăn, compartimentată în trei travee prin două arce-dublouri. *Gîrliciul* era amenajat între doi pereți, ridicați pînă la bolta mare, și era acoperit independent cu o boltă întreagă. Între *gîrlici* și unul dintre zidurile lungi era de asemenea amenajată o nișă boltită în leagăn.

În încheiere, ținem să reamintim că materialul prezentat este rodul unor prime cercetări, care vor trebui extinse și la tipul medieval — mult mai des întîlnit în Pitești — al pivnițelor de zidărie acoperite cu planșee de lemn. În același timp, inițierea unor cercetări arheologice sistematice este în măsură să aducă elemente certe de datare, deosebit de valoroase, în cazurile în care nu am dispus decît de criterii stilistice.

Totuși, chiar și în stadiul actual al cercetării, elementele de arhitectură medievală pe care le cunoaștem demonstrează existența unei culturi urbane evoluată, pe deplin explicabilă prin importanța economică a tîrgului medieval Pitești.